

**MINTAQADA ETNOGRAFIK TURIZMNI
RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY-IQTISODIY AHAMIYATI**

Ro‘zimatova Shaxlo Baltoboy qizi

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti mustaqil izlanuvchisi

Urganch, O‘zbekiston ruzimatovasahlo94@gmail.com

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ
ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В РЕГИОНЕ**

Рузиматова Шахло Балтобой кызы

Независимый исследователь Ташкентского государственного

экономического университета

Ургенч, Узбекистан ruzimatovasahlo94@gmail.com

**SOCIO-ECONOMIC IMPORTANCE OF THE DEVELOPMENT
OF ETHNOGRAPHIC TOURISM IN THE REGION**

Rozimatova Shakhlo Baltoboy daughter

Independent researcher of Tashkent State University of Economics

Urganch, Uzbekistan ruzimatovasahlo94@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Xorazm viloyatida etnografik turizmni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirish yo‘llari ishlab chiqilgan. Mintaqada etnografik turizmni rivojlantirishga oid ma’lumotlar tahlil qilish asosida xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mintaqa, turizm, etnografik turizm, klaster, infratuzilma, ekologik turizm, madaniy turizm, jamiyatga asoslangan turizm.

Аннотация. В статье разработаны пути социально-экономического развития этнографического туризма в Хорезмской

области. На основе анализа данных по развитию этнографического туризма в регионе разработаны выводы и предложения.

Ключевые слова: регион, туризм, этнографический туризм, кластер, инфраструктура, экологический туризм, культурный туризм, общественный туризм.

Abstract. The article developed ways of socio-economic development of ethnographic tourism in the Khorezm region. Conclusions and proposals have been developed based on the analysis of data on the development of ethnographic tourism in the region.

Key words: Region, Tourism, ethnographic tourism, cluster, infrastructure, ecological tourism, cultural tourism, community-based tourism.

KIRISH

Jahon miqyosida Xorazm mintaqasi madaniy va tabiiy resurslar bo'yicha muhim o'rinni egallaydi. Mintaqadagi mavjud resurslar viloyat turizm maxsulotlarini yahshiroq diversifikatsiya qilish va turistik mavsumni uzaytirishga imkon beradi. Bundan tashqari, Mintaqa tarixan turizmning bir qismi bo'lgan etnografik turizm orqali ham tanilgan. So'nggi yillarda Xorazmda turizm salohiyatini rivojlantirishga katta ahamiyat berilmoqda. Bunga misol qilib, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarda Xorazm viloyatining turizm salohiyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 546-sonli qarorini olishimiz mumkin. Ushbu qarorda turizm infratuzilmasini rivojlantirish, shu jumladan "turizm mahallalari"ni tashkil etish, tashrif buyuruvchi turistlar uchun qo'shimcha xizmat turlari va qulay shart-sharoitlar yaratish, milliy hunarmandchilikni rivojlantirish, madaniy ko'ngilochar tadbirlar va festivallarni tashkil etish hamda yoshlarni sportga jalb etish,

ekoturizm, tibbiyot, ta'lim hamda etnografik, gastronomik, ishbilarmonlik turizmini rivojlantirish, turizm loyihalariga xorijiy va mahalliy investitsiyalarni hamda moliya institutlarining grand mablag'larini jalb qilish masalalariga alohida ahamiyat berilgan¹.

- Etnografik turizm sanoati so'nggi yillarda tez sur'atlarda rivojlanib, bozorda yangi va tajribasiz turizm kompaniyalarining paydo bo'lishi bu turizm tarmog'ining o'sishida bir qator muammolarni yuzaga keltiradi. Etnografik turizmning o'sish tendensiyalari umumiy turizm sanoatidagi o'zgarishlar bilan bog'liq. So'nggi yillarda turizm sanoatida katta o'sish kuzatilmoqda va bu jarayonning davom etishi kutilmoqda. Etnografik turizm sanoatining boshqa sohalariga nisbatan tezroq rivojlanishi ajablanarli emas. Shunga qaramay, bu tendensiyalar turizmning tashqi omillarga tez ta'sir ko'rsatadigan bir soha ekanligini tushunish bilan yaxshi natijalarga olib keladi. Etnografik turizmning asosiy maqsadi o'ziga xos va noyob madaniyatlarni, an'analarga xos usullarni, kiyim-kechakni, ovqatlanishni, musiqani va boshqa madaniy elementlarni o'rganishdir. Bunda sayohatchilar mahalliy aholining kundalik turmush tarzini bevosita kuzatishadi. Etnografik turizm orqali sayohatchilar, masalan, turli festivallar, milliy bayramlar, marosimlar, xalq musiqa va raqslarini tomosha qilish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bunday tadbirlar etnografik turizmdagi asosiy jarayonlardandir. Etnografik turizm faqat yuzaki tomosha qilishdan iborat emas, balki sayohatchilarga madaniyatni chuqurroq o'rganish, insonlar bilan muloqotda bo'lish, ularning dunyoqarashlari va hayot tarzini tushunishga imkon yaratadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Etnografiya² (etno... va ... grafiya), etnologiya, xalqshunoslik — jahondagi barcha xalqlarning, etnik birlikning turli tiplari, ularning kelib

¹ <https://lex.uz/docs/-5458180>

² <https://nma.gov.au/research/understanding-museums>

chiqishi (etnogenezi), turmush tarzi, urf-odatlari, moddiy va ma'naviy taraqqiyot darajasidan qat'i nazar, teng holda o'zaro tafovuti yoki umumiyligi va o'xshashligini, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganuvchi maxsus fan sohasi. O'zbekiston hududida istiqomat qilgan qabila va elatlar to'g'risidagi eng qadimiy etnografik ma'lumotlar ilk yozma manbalarda, yunon va Rim mualliflari Gekatey, Strabon, Gerodot, Arrian, Ptolemey va Ktesiy, sisiliyalik Diodor, Pompey Trog, Tasit asarlarida uchraydi. O'rta Osiyo xalqlarining qadimiy ajdodlari va ularning turmush tarzi, urf-odat va marosimlari to'g'risida qimmatli ma'lumotlarni zardushtiylik dinining muqaddas kitobi «Avesto»da ham ko'rish mumkin. Miloddan avvalgi 6-1-asrlardan Arab istilosigacha O'rta Osiyo xalqlariga tegishli ma'lumotlarni qadimiy Ahomaniylar davriga oid qoya tosh bitiklarida, parfiyoniy, sug'diy, Xorazmiy, Baktriy yozma yodgorliklarida, Xitoy sayohatnomalarida, Eronning forsiy tildagi yodgorliklarida, arman tilidagi manbalarda, qadimiy turkiy yozma yodgorliklarda uchratamiz. Ilk o'rta asr (9-12-asrlar) mualliflari geograf va sayyohlar o'z sayohatnomalarida Sharq xalqlari etnografiyasi bo'yicha qimmatli ma'lumotlar yozib qoldirganlar. Xalq og'zaki ijodi namunalari bo'lgan «Alpomish», «Manas», «Go'ro'g'li» dostonlari tarixiy va etnografik jihatdan nihoyatda muhim manbalardir. Muhammad Xorazmiyning «sur'at al Aarz», Abu Rayhon Beruniyning «Qonuni Mas'udiy», «Amudaryo tarixi»; Mahmud Koshg'ariyning «Devonu lug'ati turk», Narshaxiyning «Buxoro tarixi» asarlari O'rta Osiyo, shu jumladan, O'zbekiston shaharlari, ularning tarixi, tabiiy-geografik sharoiti, etnotoponomiyasi, ayrim shahar va qishloqlar aholisining lingvistik va etnik tarkibi, ijtimoiy-siyosiy hayoti, maishiy turmushi va madaniyatining ba'zi jihatlari, diniy e'tiqodlariga oid noyob ma'lumotlar mujassamlashganligi bilan muhim ilmiy ahamiyatga ega. Amir Temur va uning vorislari hukmronlik qilgan davrda yashagan saroy tarixchilari va solnomachilari, jumladan, Hofizi

Abruning «Zubdat uttavorix» («tarixlar qaymog'i»), Nizomiddin Jomiy, Abdurazzoq Samarqandiy, Husayn Kubraviy, Ali Kushchi va boshqalarning asarlarida shu davrga oid etnografik ma'lumotlarni uchratish mumkin. Shuningdek, ispan elchisi Ryui Gonzales de Klavixoning asarida, rus solnomalarida, mashhur sayyoh Marko Poloning sayohatnomasida ham muhim ma'lumotlar jamlangan.

O'zbekistonda turizmni 2025-2030 yilgacha rivojlantirish strategiyasida turizm respublika rivojlanishning muhim bog'inidir, shuningdek iqtisodiy jihatdan milliy iqtisodiyot uchun foydali tarmoq hisoblanadi [4]. Ozbekiston Respublikasining barcha hududlarida turizmni rivojlantirish dasturlari ishlab chiqilgan va faoliyat korsatmoqda, ularning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim vazifalarini hal etish hisoblanadi. Butunjahon turizm tashkilotining maxsus ekspertlari tomonidan, 2019-yilda Xiva shahrining Ichan-qal'a majmuasida yashovchi mahalliy aholining turizmni rivojlantirishga nisbatan munosabati chuqur tahlil qilingan [5]. Xorazm viloyati hududlarining oziga xos turistik resurslari, salohiyatidan kelib chiqqan holda, qishloq joylarida istiqbolli bolgan eko, agro, etno, tibbiy va rekreatsion turizmni shakllantirish boyicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada asosan mintaqada etnografik turizmni rivojlantirish yo'nalishlari o'rganildi va tahlil qilindi, etnografik turizmni rivojlantirish uchun ishlab chiqilgan ijtimoiy-iqtisodiy afzaliklari yoritilib berildi. Tadqiqot jarayonida kuzatuv, nazariy va statistik tahlildan foydalanildi.

TAHLILLAR VA ASOSIY NATIJALAR

Etnografik turizm sanoatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha siyosat va chora-tadbirlarni ishlab chiqishda mintaqadagi sanoatning quyidagi tahdidlari va zaif

tomonlarini hisobga olish zarur:

- Turizm – juda noaniq va sezgir soha;
- Tashrif buyuruvchilarning xavfsizlik haqidagi tasavvurlari, ayniqsa mezbond davlatda va qo'shni mamlakatlarda, katta ta'sirga ega;
- Etnografik turizm operatorlari ko'pincha turistik xarajatlardan adolatli ulush olish uchun zarur bo'lgan biznes ko'nikmalariga ega emaslar;
- Etnografik turizm mahsulotlarini yetkazib berishda ishtirokchilar ko'pincha muloqot va mehmondo'stlik ko'nikmalariga ega bo'lmaydi;
- Bozor haqida etarli ma'lumotga ega bo'lmagan ishtirokchilar mavjud;
- Turoperatorlar qishloq aholisini ekspluatatsiya qilishadi;
- Mahsulotlarni ishlab chiqish ko'pincha malakali mutaxassislar ishtirokisiz amalga oshiriladi;
- Qonunchilik hujjatlari sanoatning hozirgi rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin;
- Etnografik turizmning rivojlanishi mahalliy jamiyatning boshqa faoliyatlari bilan ziddiyatga olib kelishi mumkin;
- Mahalliy jamoalar intellektual mulkni adolatsiz ravishda ishlatish xavfi mavjud;
- Xorijiy kompaniyalar kichik va jamoaviy ishtirokchilarda ustunlik qiladi;
- Etnografik turizm ko'pincha past daromad manbai bo'ladi;
- Mahalliy va mintaqaviy darajada ishonchli statistik ma'lumotlar yetishmaydi.

Ushbu muammolarni hisobga olgan holda, etnografik turizm sektorini rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar taklif etiladi:

- Mehmondo'stlikni ta'minlash;
- Biznes ko'nikmalarini oshirish;

- Qonunchilikni yumshatish;
- Marketing strategiyalari va ko'nikmalarini yaxshilash;
- Mintaqaviy etnografik turizm marshrutlarini ishlab chiqish;
- Qo'shimcha qiymatli mahsulotlarni ishlab chiqishni rag'batlantirish;
- Mintaqaviy tarmoqlarni rivojlantirish;
- Ideal joylashuvdagi jamoalarda salohiyatni rivojlantirish.

Ushbu tadqiqotning asosiy yo'nalishi madaniy va ijodiy sohalarga qaratilgan bo'lib, kichik biznesni rivojlantirish orqali bandlik va boylik yaratish imkoniyatlarini oshirishni nazarda tutadi. Hisob-kitoblarga ko'ra, ko'plab mamlakatlarda kichik va o'rta bizneslar milliy iqtisodiyotning asosiy qismiga aylanib, innovatsiyalarni yaratish, ish o'rinlarini oshirish va sarmoya kiritish orqali iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi. Turistik korxonalarning ahamiyati va raqobatbardoshligini oshirish uchun intellektual mulk tizimidan to'liq foydalanish zarur.

Etnografik turizmni besh asosiy madaniyat sohasi doirasida tahlil qilish mumkin: sahna san'ati va raqs, tasviriy san'at va hunarmandchilik, kino va televidenie, musiqa, etnografik turizm.

Ushbu maqolamizda Xorazm viloyatida etnografik turizmning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyati o'rganildi. Etnografik turizmning rivojlanishi viloyatning madaniy merosini saqlash va rivojlantirish, aholining turmush sharoitini yaxshilash va mahalliy iqtisodiyotni mustahkamlashga yordam beradi. Etnografik turizmning ijtimoiy ahamiyati birinchi o'rinda madaniy merosni saqlashga ko'maklashadi. Etnografik turizm Xorazm viloyatidagi an'anaviy madaniyat, urf-odatlar, hunarmandchilik va xalq san'atini targ'ib qilishga yordam beradi. Bunday turizm turi orqali yosh avlodga o'zlarining tarixiy va madaniy merosini o'rgatish, milliy qadriyatlarni saqlash imkoniyati yaratiladi. Hamda etnografik turizm orqali mahalliy aholi, ayniqsa, qishloq

joylaridagi aholiga o'z kasb-hunarlarini ko'rsatish va turizm faoliyatidan daromad olish imkonini yaratadi. Bunday turizm turlarining tashkil etilishi, odamlar o'rtasida ijtimoiy aloqalarni kuchaytiradi, xalqlararo do'stlik va hamkorlikni mustahkamlaydi. Bundan tashqari, Xorazm viloyati o'zining noyob etnografik xususiyatlariga ega bo'lib, bu turizm orqali boshqa xalqlarni o'rganish va ular bilan madaniy almashinuvni rivojlantirish mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan tadqiqotimiz natijasida etnografik turizmning mazmuni bo'yicha quyidagi xulosalarga keldik:

- Etnografik turizmning asosiy maqsadi — o'ziga xos va noyob madaniyatlarni, an'analarga xos usullarni, kiyim-kechakni, ovqatlanishni, musiqani va boshqa madaniy elementlarni o'rganishdir. Bunda sayohatchilar mahalliy aholining kundalik turmush tarzini bevosita kuzatishadi.

- Etnografik turizm orqali sayohatchilar, masalan, turli festivallar, milliy bayramlar, marosimlar, xalq musiqa va raqslarini tomosha qilish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bunday tadbirlar etnografik turizmdagi asosiy jarayonlardandir.

- Etnografik turizm faqat yuzaki tomosha qilishdan iborat emas, balki sayohatchilarga madaniyatni chuqurroq o'rganish, insonlar bilan muloqotda bo'lish, ularning dunyoqarashlari va hayot tarzini tushunishga imkon yaratadi.

Etnografik turizm sektori mamlakatlarga turli darajalarda quyidagi muhim hissalarini qo'shadi, jumladan:

- bandlikni yaratish;
- daromad olish;
- madaniy qadriyatlarni mustahkamlash;
- madaniy va milliy chegaralarni bog'lash;
- mikro, kichik va o'rta biznesni rivojlantirishga ko'maklashish;
- yordamchi sanoatning o'sishi;

- salohiyatni oshirish;
- jamiyatni rivojlantirish;
- mahalliy hunarmandlarning imkoniyatlarini kengaytirish.

Etnografik turizmning bir qancha asosiy jihatlaridan asosiy xususiyatlarni quyidagicha ajratib ko'rsatish mumkin. Etnografik turizm notijoratdan kichik miqyosga, donorlar yordami va kichik tijoratdan yirik tijorat etnoturizmiga qadar iqtisodiy faoliyatning uzluksizligini ko'rsatadi.

Yuqorida aytib o'tilgan davomiylik haqiqiy ishlayotgan qishloqlar va eng yirik korxonalar atrofida aylanib yuradigan kichik miqyosdagi tijorat korxonalari bilan haqiqiylik uzluksizligi bilan parallel bo'ladi. Industriyaning aksariyat jihatlarini odatda turoperatorlar tomonidan nazorat qilinadi. Xalqaro va mintaqaviy turistlar etnografik turizm mahsuloti iste'molchilarining arziyasini qismini tashkil qiladi. Bir kunlik mahsulotlarning iste'molchilari 35 yoshdan oshgan xalqaro turistlardir. Yoshroq, badavlat sayyohlar an'anaviy qishloq yoki jamoada uyda qolishga ko'proq moyil.

Har bir mamlakatda turizm bilan bog'liq qonunchilikni qo'llash, soliqlarni yig'ish va marketing uchun mas'ul bo'lgan milliy turizm boshqaruv tizimi, qonunchilik talablari mavjud.

Etnografik turizmning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini quyidagi xususiyatini o'rganib chiqdik:

- Etnografik turizm mahalliy aholining iqtisodiy holatini yaxshilashga yordam beradi. Sayohatchilar tomonidan xarid qilingan mahsulotlar, xizmatlar, an'anaviy hunarmandchiliklar va turistik xizmatlar orqali mahalliy iqtisodiyot rivojlanadi. Bu esa o'z navbatida mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlarini yaratadi.

- Etnografik turizm madaniy merosni saqlash va targ'ib qilishda muhim rol o'ynaydi. Turizm orqali ko'plab qadimiy urf-odatlar, til va an'analarning

avloddan-avlodga o'tishi ta'minlanadi.

- Etnografik turizm, ayniqsa, qishloq joylarida, tabiiy va madaniy resurslarning barqaror foydalanilishini rag'batlantiradi. Bu esa ekologik va madaniy merosni himoya qilishga xizmat qiladi.

- Mahalliy aholi va sayohatchilar o'rtasidagi o'zaro hurmatini oshirishda etnografik turizm ijtimoiy madaniyat va urf-odatlariga nisbatan hurmatni kuchaytiradi. Mahalliy aholi sayohatchilarga o'z madaniyatini tushuntirishi, ularni bag'rikenglikka o'rgatishi mumkin. Bunday o'zaro ta'sirlar madaniy almashinuvni kuchaytiradi va qiziqarli o'zgarishlarga olib keladi.

- Etnografik turizm sayohatchilarni dunyoqarashini kengaytiradi va global muammolarni, masalan, madaniy xilma-xillikni tushunishga yordam beradi. Bu esa jahonning turli burchaklaridagi madaniyatlarni o'rganish va qadrlashni rag'batlantiradi.

Shu bilan birga, etnografik turizmda ehtiyotkorlik kerak, chunki noto'g'ri amalga oshirilgan turizm mahalliy madaniyatni buzishi yoki ularning an'analari va resurslarini ekspluatatsiya qilishga olib kelishi mumkin. Buning oldini olish uchun barqaror turizm siyosatlari va strategiyalarini ishlab chiqish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Ozbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 28-sentyabrdagi “2022 — 2026 yillarda Xorazm viloyatining turizm salohiyatini kompleks rivojlantirish boyicha qoshimcha chora-tadbirlar togrisida” gi № 546-sonli qarori// <https://lex.uz/uz/docs/6212915>
2. Сундуев, Ч. Б. Этнотуризм как одно из направлений культурно-познавательного туризма [Электронный ресурс] / Ч. Б. Сундуев, Л. В. Хышиктеуева // Вестник Бурятского государственного университета. — 2009. — № 4. — с. 53—56. Режим доступа: URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/etnoturizmkak-odno-iz-napравleniykulturnopoznavatel'nogo-turizma>

3. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015. Growth through Shocks / World Economic Forum [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://www3.weforum.org/docs/](http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf)

TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf. — Дата доступа: 10.04.2020.

4. Официальный сайт Государственного комитета Республики Узбекистан по развитию туризма [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.uzbektourism.uz>. — Дата доступа: 20.04.2020.

5. Ichan Qala Residents Study Exploring the Attitudes of Ichan Qala Residents towards Tourism Development// UNWTO Tourism Planning and Capacity Building for Tourism Development in Khiva and Khorezm Region report (UNWTO, 2019)

6. Tadjiev B. Qishloq joylarida kichik biznes va hususiy tadbirkorlik barqaror rivojlantirish mexanizmlarini (Xorazm viloyati misolida) // iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa dokdori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati Urganch, UrDU, 2021-60

7. Alieva, M. T. (2018). Tourism problems in the Central Asian republics. Theoretical & Applied Science, (11), 30-34.

8. Tuxliev, S. (2008). Turizm asoslari. 2 G'Ulomxasanov, E. M. O. G., & Rahmatillaev, O. X. O. (2021).

9. O'ZBEKISTONDA TURIZM SOHASINING DAVLAT RIVOJIGA QO'SHGAN HISSASI. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 1(1), 52-56. 3 Ogli, I. S. I., & Adxamovich, I. A. (2021).

10. O'ZBEKISTONDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISH TARIXIGA NAZAR. Academic research in educational sciences, 2(10), 999-1007.

11. Vikipediya ochiq ensiklopediya//
https://uz.wikipedia.org/wiki/Gastronomik_turizm
12. Xorazmiy.uz sayti ma'lumotlari// <http://xorazmiy.uz/oz/pages/view/528>